

לכל שקיבלו את התורה מתוך חשקם ורצונם בלבד, ללא השפעה אחרת. ובסופו של דבר גם מזה נתרפא משה, כפי שאמרו במכילתא. (עפ"י פרי הארץ — וארא)

פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא?! — אף על פי שחלב אדם התר גמור הוא לתינוק, מכל מקום לגבי משה קראו 'טמא'. וכן מצינו ביחזקאל ולא בא בפי בשר פגול ודרשו (בחולין לה): שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם. (עפ"י שו"ת הרמ"א נג)

כללי תנאים ואמוראים

רבי מאיר אומר... אחרים אומרים... — יש סוברים שאמנם 'אחרים' היינו רבי מאיר (כמו שאמרו בהוריות ג:), זהו ברוב המקומות אבל יש יוצאים מן הכלל הוזה. וכמו כן מה שאמרו 'יש אומרים' — רבי נתן, ברוב המקומות הוא כן ולא בכולם. (עפ"י תוס' שאנן ותורא"ש להלן כב. תוס' ותור"י החסיד — ברכות ט. תוס' ב"ב טו: ע"ז סד:

ובשו"ת אור לי (לר"ח מדיני, בעל שדי חמד. סח) כתב: דוקא כשרבי מאיר מופיע בשמו כחולק על אחרים. ועתוס' ב"ב צג:). והתוס' כאן נוקטים שלעולם 'אחרים' הוא רבי מאיר, אלא שרבי מאיר היה סבור בתחילה בדעה אחת, ולאחר זמן, כשכבר נתכנה 'אחרים', חזר בו מדעתו הראשונה. [ואף על פי שחזר בו, משנה ראשונה לא זזה ממקומה. ואף בברייתות אומרים כן. יד מלאכי תקפד].
סמך להסבר זה — לעולם לא תמצא 'אחרים' הכתובים לפני רבי מאיר. משמע שזו דעתו של רבי מאיר המאוחרת יותר. (יד מלאכי שם. ואמנם שמות של חכמים אחרים מצאנו במקומות מועטים נזכרים לאחר 'אחרים' — ע' מגילה לא: יבמות פ: ואילו ר"מ לעולם לא נמצא אחר 'אחרים').

דף יג

באורי אגדה ופרפראות

זיספדו שם מספד גדול וכבד מאד — תנא, אפילו סוסים ואפילו חמורים — שהיו גם הם מיייללים ובוכים. [ושמא דרשו בגזרה שוה, שכתוב בהם **מקנה כבד מאד**]. (ריעב"ץ.
ואולי יש לפרש שדרש 'מאד' על המון, כ'בכל מאדך' — ממונך, כלומר גם ממונם ורכושם היה בכלל ההספד. ויש ליתן טעם לכך שדוקא בהספד על יעקב מצינו כן, כי עליו ביחוד אמרו (ע' חולין צא.) שממונו חביב עליו מגופו, שחזר על פכים קטנים, (והוא כנגד 'בכל מאדך' כפש"כ ב'צדקת הצדיק' קצט ועוד). ולכך העדרו ניכר היה אף בממונו. וע' במצוין לעיל ב. על שייכות והשפעת האדם על ממונו).
והמהרש"א פירש: 'ואולי עניינו כמו שעושים עתה למרכבת שרים ומלכים במיתתם, להלביש הסוסים שחורים, ולעשות להם כאילו גם הם בוכים'.

שלישים וששה כתרין נתלו בארונו של יעקב — יש לכוין מספר זה כנגד ל"ו כריתות האמורות בתורה, הגורמות לניתוק הנפש ממקורה, אבל המקיימן דבקה נפשו במקורה, בזיו השכינה שהיא ה'כתר' המעטרת את ראשה. 'כתר' — היפוך אותיות 'כרת'.

על כן יעקב אבינו אשר לא מת ודבקה נפשו בחיים לעולם, נתלו לו ל"ו כתררים. (עפ"י קרן אורה)

'אתא עשו קא מעכב' — כבר בקנייתו של אברהם נרמז על עשו שיבא להתקומם ולערער על שדה המכפלה — 'ויקם שדה עפרן' — ראשי תבות עשו במהופך. (בעל הטורים חיי שרה כג, יז)

'חושים בריה דדן תמן הוה, ויקירן אודניה. אמר להו: מאי האי, ואמרו ליה, קא מעכב האי עד דאתי נפתלי בארעא דמצרים. אמר להו: ועד דאתי נפתלי מארעא דמצרים יהא אבי אבא מוטל בבזיון?! — שקל קולפא מחייה ארישיה... — מדוע חושים בן דן לבדו נתעורר על בזיון המת? ועוד, מה בא להשמיענו באמרו שהיה חושים כבד שמיעה?

— אלא, הא בהא תליא, לפי שאר הבנים התחילו לעסוק במשא ומתן עם עשו, שמעו את טענותיו והתנצחו עמו, ועל כן ע"י שיהוי הזמן שבו יכוח, הסתגלו לכך שיעקב אבינו מוטל ולא חשו בגודל הבזיון. אולם חושים שלא ידע מאותן טענות ומענות, כשעמד על המצב בפתע, לא היה יכול לסובלו אפילו רגע אחד, ושם קץ לכל הענין ללא שהיות. (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל, לב תשל"א, ו תשל"ג. וכבר נכתב בחדושי אגדות למהר"ל בקיצור).

'זאע"ג דמיתתן לא ביום אחד הואי קבורתן מיהא ביום אחד הואי' — כי יום הקבורה חשוב יום שכול ואנינות וצרת הלב לאב ואם. ואם כי אינו כיום המיתה ממש, מעין יום המיתה הוא. (עפ"י תרומת הדשן רצג. ע"ש שדן לענין תענית ואמירת קדיש ביום הקבורה או ביום המיתה).

'בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו, שכל ישראל כולן נתעסקו בבזיה והוא נתעסק במצות... הלך משה אצלה, אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור... — הלך משה אצלה' דייקא. גם זה בא להראות 'כמה חביבות מצות על משה רבינו' — שלא שלח לשאול לה או לקרותה אליו, אלא הלך הוא בעצמו אליה. (ואולם בתוס' שאנץ מובא ממדרש אגדה שלא הוא הלך אצלה, אלא פגעה בו).

'ואליהו תלמידו של משה' — פרש רש"י: 'ולא שלמד תורה מפיו, אלא תורתו של משה...! ולפי מה שאמרו פינחס זה אליהו, מובן כפשוטו, שהרי פינחס למד תורה מפי משה. אמנם אין הדבר מוסכם לכל הדעות שפינחס הוא אליהו. עיין רשב"ם ותוס' בבא בתרא קכא: (מהר"ץ חיות. וכן העיר ע"ד רש"י בגליוני הש"ס). וראה באריכות על 'פינחס זה אליהו' בחוברת 'אור תורה' — תמוז תשנ"ג, מש"כ הר"ג בליך. וע' פתח עינים להחיד"א — גטין ז).

(ע"ב) 'ברב בישר ברב בישרוהו; ברב בישר — רב לכם, ברב בישרוהו — רב לך' — הענין בזה, כי מטרת העונש בעולם הזה היא ללמד לאדם לקח ולהוכיח לו כי דרכו מוטעית. ולכן כשנאמר לו רב לך נרמז משה והכיר כי נכשל באמרו לקרח ולעדתו רב לכם. ואעפ"י שהוא הצדיק והם הרשעים, אעפ"י"כ לא היה לו לומר בלשון זו, שהרי היתה במחלוקתם נקודת אמת של שאיפה להתעלות ורצון להתקרב יותר אל הקב"ה, ובביטוי זה היה בכדי להרפות התאמצותם לעליה ולהתרוממות. ונענש על כך במדה כנגד מדה, שבשעה שנתאמץ כל כך להתקדש בקדושת ארץ ישראל, לקיים מצוותיה, בעוד הוא מתחנן בתקט"ו תפילות, נאמר לו 'רב לך' — כלומר די לך במדרגתך, מדה כנגד מדה. (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, יא תשל"ב. ע"ש בהרחבה באור ענין 'מדה כנגד מדה'. וע"ע דעת חכמה ומוסר ח"ג י).

ללמדך שהקב"ה משלים שנותיהם של צדיקים מיום ומחדש לחדש... — כמשל הנותן מתנה לחברו, נותן לו סכום עגול, בניגוד לעושה חשבון עם חברו, שלפעמים יוצא החשבון במטבעות קטנות. כמו כן הצדיקים אין באים עמהם בחשבון פרטי, שאינם מתים בחטאם אלא בעטיו של נחש או לכפר על עוון הדור, לכך שנותיהם מלאות מיום ליום, שלא כשאר בני אדם (עפ"י ישמח משה — ויהי). טעם נוסף, כי ידוע שהצדיק בפטירתו משאיר חיים לכל חי, שכחו וחיותו נשארים בעולם הזה בתלמידיו, ופטירתו היא התפשטות כחו בגלוי בלבבות ישראל. ועל כן ביום שנולד והתחילה התגלות אורו, בו ביום מת ומתחיל התפשטות אורו בעולם. (עפ"י לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 157. וע"ע ישראל קדושים עמ' 35)

... נראה דאין זה כללא אלא במקום שאמרו חכמים'. (מתוך חזון איש קמב, א. ע"ש לענין תאריך מות אהרן. ומדברי ר"י עמדין בסידורו בכמה מקומות אין נראה כן. על לשון 'מיום ליום ומחדש לחדש' — ע' מאור ישראל ר"ה יא).

דפים יג — יד

ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתחו. ובדברי רז"ל: כמה גדולים גומלי חסדים, שכמה שמות היו לו ולא נקרא אלא בשם שקראתו בתיה — כי שם בכל מקום מורה על עצם מכון הדבר ההוא, ועצם משה הוא התורה שקרויה 'מתנת חלקו' — הוראת חלקו ששייכה לו. וידוע מטעם הארז"ל על לשון רז"ל 'משה שפיר קאמרת' — שהוא שורש הדעת שבכל התלמידי חכמים שבכל הדורות מישראל, כי נפש משה היא הכוללת ענין התורה כלל. ואמרו ז"ל אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל, וזהו ענין נפילת משה רבינו ע"ה ליאור והמשכחתו ממנו.

וביאור זה, כידוע מטעם חכמי האמת כת הקודמין ז"ל, כי התורה נפלה בגלות מצרים והוצרכו בני ישראל לגלות לשם ולהוציאה משם, וע"ש באורך. וביאור דבר זה, כידוע מה שכתב הרמב"ם במורה נבוכים טעמי המצות שנתגלו לו, עפ"י מה שראה ספרי הצאבא הקדמונים מחוקי הע"ז וראה שרוב המצות הם לנגדם, עיין שם באורך. ואמת דיבר, אבל מה שעשה סבה הוא מסובב, כי ענין התורה הוא לימוד דעת לאדם כיצד יתנהג, ולא נבראת תיכף בעולם בעת הבריאה, להנהיגת אדם וצאצאיו, על כרחך כי נתנה השי"ת בעולם על ידי השכל שברא השי"ת יתרון לאדם מן הבהמה, על ידו יוכל להגיע לכל הנהגה התוריית כאשר יתן לבו רק לדעת את ד' ואת דרך עבודתו, כידוע מאברהם אבינו ע"ה שאמרו ז"ל שקיים כל התורה כולה עד שלא נתנה, ואמרו נעשו שתי כליותיו כשני מעיינות. ונמצא, החכמה שנתן השי"ת באדם היא התורה שנתן בעולם, רק שעל ידי יצר לב האדם מטה חכמתו לרע ר"ל, ונעשית לו סם המות, כי הם ממש האומרים לרע טוב ולטוב רע [כענין 'חלופיהם בגולם'].

וזה ענין נפילת התורה למצרים על ידי חטאי דור המבול והפלגה; כנודע מדברי המספרי קדמוניות, כי ראשית החכמות כולם היו במצרים על ידי חכמי המצרים הקדמונים, ואחר כך [בזמן גלות בבל ומעט קודם] בארץ כשדים, ואח"כ ביון [בימי שמעון הצדיק ותורה שבע"פ, כמו שכתבתי לעיל אות ה']. ובאותה האומה שרבתה החכמה הוא שנתפשטה לשם ריבוי החכמה

שברא השי"ת ונתן לאדם, רק שהם לרוע מזגם נתהפך להם לרע והיו חכמים מופלגים בחכמות עולמיות וגם כן בחכמת הכישוף, כי ענין החכמות אצל האומות הוא כפי ענין החכמה אשר השי"ת נותן בעת הזאת להשפיע בעולם הזה, אשר אצל בני ישראל הם משיגים בענין זה הנקודה האמיתית שבה, המכונה 'תורה'... וכפי ענין השפעת אור חכמה היוצא מן השי"ת באותו זמן ובאותו דור [הכל במידה ובמשקל כנודע], כך הוא ענין החכמה שבין האומות באותו זמן. וכך הוא הדברי-תורה היוצאים מפי חכמי ישראל באותו זמן, הכל מכוון.

ולכך נשתנית החכמה מן מצרים ליון, כהשתנות תורה שבכתב מתורה שבעל-פה, שממש החכמות מכוונות נגדם. [וכן נשתנו החכמות בעמים בין זמן חכמי התלמוד לזמנינו, וכן בכל דור ודור, ודברים אלו עמוקים וארוכים אין כאן מקומם]... ובאופן שבמצרים היה כל דבר חכמה ומדע שנתן השי"ת בכח שכל אנושי לדעתו, רק שהם לא זכו ונעשית להם סם המות, והיו חכמים להרע, והם האומרים לרע טוב כו' כנ"ל מהרמב"ם, דאצלם כל העבירות — מצות, שהם השיגו בחכמתם גם כן כל ענייני המצות כולם התוריות גם כן, והתחכמו לדעת ענין הכלאים והדם וכיוצא, רק שענין התורה הוא להזהיר האדם שיהיה דבוק בחיי עד ובלתי משוקע בחיי שעה של עולם הזה, והם תשוקת לבם ממש להיפך, להשתדל בתשוקות והצלחות המדומות של עולם הזה ככל האפשר, ולכך הם נשתמשו בחכמתם לצורך הצלחת העולם הזה לבדו וישבו אצלם כל המצות עבירות והעבירות מצות. אבל משה ובני ישראל שהיו במצרים והשיגו גם כן חכמה שנתן השי"ת בהם, השתמשו בחכמתם לרצון השי"ת והשיגו על ידי זה התורה.

וכשנולד משה נתמלא הבית אורה — רצה לומר, שנולד אור מופלג מחכמה כזו בעולם, אבל הושלך ליאור כידוע שהתורה קרויה מים, וכך כל החכמות והתשוקות העולמיות, אלא שהם קרויים 'מים הזדונים' ו'יאור מצרים' והושלך אור התורה ליאור הזה. ואחר כך משוהו ליאור תורה מיאור הזה על ידי מצרים עצמם, כי המשוי זו נעשית על ידיהם, כידוע מאמר רז"ל **תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים** — רצונם לומר כי תכלית חכמת התורה להטיב לברואים, והם היו חכמים להרע והעיקר לבריות. זהו הבירור שאין חכמתם שלימה, כי לא תוהו בראה והשי"ת ברא העולם להטיב ולא להעיק ולהציר בריה לזולתה, ומצד הבירור הזה הגיע המשפט להתגלות אור האמת בעולם, שהוא החכמה להטיב, ולכך היתה התגלותו על ידי גמילות חסדים [שגמלתו בתיה] שהוא התחלת התורה כנ"ל...

ויש לפעמים עת לעשות לד' הפרו תורתך. וזהו הגירושין של **עמרם**, והם לא נתפרשו בתורה, כי דבר זה הוא 'הפרו תורתך' והוא ביטול לתורה ולהולדת משה רבינו ע"ה, אבל מצינו שביטולה של תורה זהו יסודה, וכן זה, על ידי גירושין אלו היתה החזרה **שחזרה לנערותה כנ"ל**, והיינו על ידי ההשתוקקות והתשוקה, ועל ידי זה נולד משרע"ה, ונמצא זהו יסודה. ובהתחלת בנין התורה נבנה דבר זה, שביטולה של תורה זהו יסודה, לדעת שזהו התחלת התורה לדעת שפעמים שביטולה כו' ולא סדר מסודר דייקא.

ומרים, היא היתה המעוררת על התורה, לפי שממנה יצא דוד המלך ע"ה והיה טמון בה כח זה של שלימות התורה, ולעולם סוף מעשה במחשבה תחלה ונעוץ סופה בתחילתו, ולכך ממנה היתה התעוררות לידת התחלת התורה...

ומכל מקום מצד כל הבת תחיון שהמשמעות השתדלות להחיותם, זכו ויצתה מהם בת אחת והיא בתיה, אשר השתדלה להחיות ברואים ולא להמיתם והצילה למשרע"ה, כנ"ל שממצרים עצמם ועל ידיהם היתה המשיית אור התורה, ועל ידי גזירת הבת תחיון שהיה גם כן מצד חכמתם להרע

לניאוף, מ"מ בכל דבר יש ע"כ נקודה אחת טובה שלולא כן לא היה לו קיום, והנקודה טובה היא זו של הבת תחיון, אע"פ שגם זו מחשבותם לרע מ"מ מצד המעט הטוב יצתה בתיה (שמכונה בת השי"ת, שהיא הבת תחיון), והיא הוציאה לאור השם של משה, ר"ל המכוון ושורש התורה הוא ההמשאה מתוך יאור מצרים, שלכן נקרא דברי תורה המכשלה כנ"ל, שזהו שורש שם תורה, כי לולא כן הרי יש מלאכים, רק דייקא לבני אדם שיש יצר הרע וקנאה וכו' כמו שאמרו ז"ל, על ידי שמושקע במים זדונים ומוציא יקר מזולל, זהו עמידה על דברי תורה. ודבר זה של דברי תורה, ר"ל ענין זה ששם תורה הוא רק ההמשאה ממים כנ"ל, ביררתו בתיה, כי בכלל גם אצל ישראל היה מושקע במים כנ"ל, הללו עובדי ע"ז והללו וכו', אבל מכל מקום היה רק למראית עין, אבל העיקר היה במצרים, שם היתה באמת השקעה גמורה, ובתיה לבדה הוקדשה שיצתה מתוך כל יאורי מצרים (ולכך ירדה לרחוץ גלולי בית אביה על היאור דייקא), ולכך היא ביחוד בררה ענין זה, שאין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל ולכך היא שקראתו משה. והרבה שמות נקרא לו — רצה לומר, כי יש שני מיני שמות... הראשון כללי והוא על שם התחלתו וסבתו, מאין נלקח, והשני פרטי והוא על שם תכליתו וסופו ומה המכוון. ומשה רבינו ע"ה, שם כללו, מאין התחלתו, הוא משה — כי מן המים משיתיהו, ושם פרטיותו שעל שם תכליתו וסופו שהוריד תורה (טוב, טוביה) וגדר פרצות (אביגדר) כמו שדרשו רז"ל בסוטה ע"ש, והיה ראוי לקרותו בשם פרטיותו שהוא שייך לו ביחוד, משא"כ משה נקראים גם כל התלמידים-חכמים כמו שכתבתי לעיל בשם האריז"ל, והוא על דרך שם 'אשה', והתכלית הוא יותר מכוון לפרטות עצם המדובר מן ההתחלה, רק כאשר ההתחלה כמו זה שהוא הצלה מאבדון אז ההתחלה הוא יותר מכוון לפרטיותו, שזה מורה גם כן תכליתו, וכנ"ל שתורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים, שזהו גם כן התכלית, וועל דרך שאינא דעלך סני לחברך לא תעביד — זהו כל התורה כולה ואידך פירושא, כנ"ל, שעל ידי גמילות חסדים הוא המשאת כל התורה כולה ממים, ואידך פירושא. והבן. וזהו שכתב של גומלי חסדים, שמזה נלמד גודל מעלת גמילות חסדים שהם התחלת התורה וגם תכליתה, והם כל התורה ואידך פירושו כנ"ל, דלכך נקרא משה בשם זה ולא באחרים, והבן היטב. (אור זרוע לצדיק — ו)

עוד על שמותיו של משה — ע' בשל"ה הק' מסכת שבועות רלו.

דף יד

'אלא כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. אמר לו הקב"ה: כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם... — כתבו המפרשים: אף על פי שאין להיות כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, זהו דוקא בפרס ותגמול חיצוני, אבל השכר שבמצוה עצמה, להתענג על ה' בעשיית רצונו ובדביקות בו — לשכר כזה יש לצפות, והוא 'לשמה' גמור. והוא ענין 'שכר מצוה — מצוה' — שאין לך שכר גדול מהמצוה עצמה. (עפ"י 'דברי סופרים' לר"צ הכהן זצ"ל, ד; מהר"ץ חיות. וע' בגליוני הש"ס' שהעיר מעוד מקומות. ובכולם יש לבאר כפי האמור).

טעם אחר כתב מהרש"א: המכניס עצמו מלכתחילה לחיוב בדבר שהוא פטור, מותר לו לעשות על מנת לקבל שכר.